

UDK 911.375.227(497.11-234.3)=863

Ivo Piry * - Peter Repolusk **

NEKATERE ZNAČILNOSTI URBANIZACIJE V ALPSKEM SVETU SLOVENIJE

1. Uvod

Raziskava prostorskih in časovnih razsežnosti procesov urbanizacije ter njenih kvalitativnih in kvantitativnih značilnosti, pogojenih z razgibanostjo reliefa v alpskem svetu Slovenije obravnava devet občin slovenskega alpskega sveta Tolmin, Jesenice, Radovljica, Trzin, Škofja Loka, Kranj, Kamnik, Mozirje in Ravne na Koroškem.

Osnovno izhodišče našega raziskovanja je bila opredelitev urbanizacije kot spleta različnih sprememb v fiziognomiji in strukturi pokrajine. Zato urbanizacije nismo omejili le na pojav in rast urbanih naselij v obravnavanem območju, ampak skušamo slediti širjenju urbanizacije v njenem najširšem pomenu, ki se nam odkriva v sestavi in dinamiki prebivalstva, spremembah funkcije naselij in drugih inovacijah v pokrajini, ki nam odkrivajo prisotnost vplivov industrializacije in urbanizacije.

Naša pozornost je veljala nekaterim manj pogosto proučevanim zna-

*Prof.geogr., Zavod SR Slovenije za družbeno planiranje, 61000 Ljubljana, Gregorčičeva 25, YU

**Prof.geogr., Inštitut za geografijo Univerze Edvarda Kardelja, 61000 Ljubljana, Trg francoske revolucije 7, YU

čilnostim urbanizacije v alpskem svetu kot je odvisnost elementov urbanizacije zaradi reliefne razgibanosti pokrajine, ki smo jo skušali opredeliti s pomočjo obravnave absolutnih višinskih razlik in relativnih višinskih razlik med obsejnskimi centri in posameznimi naselji.

2. Izhodišče

Korenine industrializacije in urbanizacije v alpskem svetu Slovenije segajo v predvojno obdobje, vendar ju izraziteje zaznavamo šele v petdesetih letih, ko se je pričel skokovit gospodarski razvoj, ki je sprožil izredno naglo prostorsko in socialno preobrazbo v dotadaj sicer pretežno podeželski pokrajini.

Urbanizacija in njeni učinki v podeželski pokrajini so bili v bližnji preteklosti obravnavani ločeno, saj velik del avtorjev ni priznaval ugotavljanja stopnje urbaniziranosti na podlagi stopnje transformacije socioekonomske strukture prebivalstva manjših podeželskih naselij, in njene vidne podobe v spremenjeni fiziognomiji naselij, češ da je kljub inovacijam, značaj (fiziognomski) vasi ostal nespremenjen. (T.Klemenčič, 1970, s. 3)

Navedene dileme so bile prisotne tudi v geografskih proučevanjih, ki sicer enotno utemeljujejo proučevanje urbanizacije podeželja kot sestavni del vprašanj urbanega razvoja. Kokoletova že 1969. leta ugotavlja, da se urbanizacija razvija na dva načina in sicer s porastom obstoječih urbanih centrov oziroma znatnejših centrov neagrarnne zaposlitve ter z nastajanjem novih urbanih oziroma neagrarnih zaposlitvenih centrov, pri čemer je v obeh primerih osnovni vzrok nastajanje novih delovnih mest, ki s priseljevanjem delovne sile ter članov njihovih gospodinjstev ustvarja koncentracijo prebivalstva. Na drugi strani pa se učinki urbanizacije uveljavljajo tudi v podeželski pokrajini, predvsem zaradi akutnega pomanjkanja stanovanjskega fonda v urbanih naseljih, ki onemogoča, da bi se

delovna mesta odpirala ustrezno prirastu prebivalstva in le-to še naprej biva na podeželju. Nadaljevanje deagrarizacije vaskih naselij, vezano na prehajanje kmečkega prebivalstva v poklice izven kmetijstva, ki je vezano na pojav dnevne migracije delovne sile, je privedlo do urbanizacije vasi.

Ta ni značilna le za določeno fazo urbanizacije, ampak je v znatni meri in ob določeni teritorialni omejitvi, trajna sestavina procesa urbanizacije. (V. in V. Kokole, 1969, 5) Pomen tega vidika urbanizacije je opazen že leta 1961, ko je v vsej Sloveniji živel 30 % prebivalcev izven kraja delovnega mesta (V. Kokole, 1967, 38). Za isto obdobje navaja tudi A. Melik podatek o specifični obliki urbanizacije v Sloveniji, saj je delež urbanega prebivalstva leta 1961 dosegel 33,2 %, ob tem, da je bilo istega leta le 30,9 % kmečkega prebivalstva, in je torej velik del nekmečkega prebivalstva živel v podeželskih naseljih, ki jih je zajela urbanizacija (A. Melik, 1961).

Današnje stanje ilustrirano s podatki popisa leta 1981 kaže na nadaljevanje urbanizacije podeželja z višjo stopnjo intenzivnosti, kot jo ima rast mest in mestnega prebivalstva. Leta 1981 je bilo v SR Sloveniji 48 % urbanega prebivalstva, ob tem je bilo le 9,2 % kmečkega prebivalstva in 76 % prebivalcev zaposlenih izven kraja stalnega bivališča.

Obsežnost urbanizacije nam pokaže tudi podatek o deležu naselij s pretežno kmečkim prebivalstvom (I. Glonar, 1981, 29). V SR Sloveniji je bilo leta 1971 od skupno 6000 naselij le 36,6 % naselij z več kot polovico kmečkega prebivalstva. V območju alpskega sveta pa je bilo od skupno 802 naselij le 150 naselij ali 18,7 %, v katerih je bila več kot polovica prebivalstva kmečkega. V občinah alpskega sveta je tudi izredno visok odstotek prebivalstva, ki je zaposleno izven kraja bivanja (75,7 %). Vendar moramo ob tem upoštevati dejstvo, da v tem primeru ne gre za premajhno število zaposlitvenih središč ampak je mobilnost prebivalstva v večji meri vezana na

pestrost ponudbe delovnih mest v sosednjih občinah.

Alpski svet Slovenije predstavlja območje, kjer sta prisotna oba vidika urbanizacije - povečevanje mestnih naselij in urbanizacija podeželja, vendar ujeta v specifične prirodno geografske značilnosti pokrajine in zato v mnogočem preoblikovana glede na dominantnost posameznih sestavin pokrajine v zaključenih območjih. Osnovna značilnost, ki velja na splošno za ves alpski svet Slovenije, je prevlada koncentracije prebivalstva v dolinskih in ravninskih območjih, medtem ko so v hribovitih predelih še vedno prisotne negativne demografske spremembe.

3. Industrializacija - nosilka urbanizacije v alpskem svetu

Alpski svet Slovenije je bil v povojnem času najmočnejše industrializiran del Slovenije kot kažejo podatki o lokacijskem kvocientu, ki jih je podal I. Vrišar (1977, 35-37). Najvišji lokacijski kvociient je imela leta 1948 občina Jesenice (4,10), sledile so ji občine Trzin (3,58), Ravne na Koroškem (2,99), Kranj (2,23), pomembno vrednost je dosegla tudi občina Kamnik (1,46). Ostale štiri občine so imele nižji lokacijski koeficient. Radovljica in Škofja Loka 1,00, Mozirje 0,34 in Tolmin 0,09. Vrednosti lokacijskega koeficienta izračunane za leto 1985 so bile močno znižane v primerjavi z letom 1948, predvsem v najbolj industrializiranih občinah, vendar kažejo da imajo te občine še vedno nadpovprečno število prebivalstva zaposlenega v industriji (vrednost lokacijskega kvociienta se je gibala od 1,20 v občini Radovljica do 1,87 v občini Trzin).

Pomembnejša je primerjava različno izračunanih lokacijskih kvociientov. Dosedaj navedeni izhajajo iz razmerja med zaposlenimi v industriji in skupnim številom prebivalstva, izračunali pa smo lokacijski kvociient tudi na osnovi primerjave zaposlenih v industriji in v industriji bistvarjenega družbenega proizvoda za leto 1983. Primer-

java pokaže, da gre v primeru industrije v alpskem svetu Slovenije za pretežno delovno intenzivno industrijo, izjemi sta občini Kranj in Jesenice.

Industrija ima tudi danes v gospodarstvu alpskega sveta velik pomen, saj v povprečju zaposluje dobro polovico aktivnega prebivalstva. Kot kažejo podatki za leto 1981, je imela največji delež v sekundarni dejavnosti aktivnega prebivalstva občina Trate, in sicer 67,3 %, ostale občine alpskega sveta so imele približno enak delež, ki se je gibal okrog 50 %, najmanjši delež v industriji zaposlenega aktivnega prebivalstva pa je imela občina Mozirje 40,6 %.

Delovna sila, ki je v procesu industrializacije pridobivala nova znanja, potrebuje nove zaposlitve, dosedaj akumulirano znanje pa se premalo namenja preusmerjanju proizvodnje. Zato postaja dokaj zastarela tehnologija mnogokje tudi ekološko vprašljiva. To vprašanje je v pokrajini ozkih dolin in ne obsežnega, močno urbaniziranega ravninskega sveta, tisto vprašanje, ki bo krojilo nadaljnjo usodo industrializacije v alpskem svetu Slovenije.

4. Demografske značilnosti

4.1. Višinska razporeditev poselitvenega alpskega sveta v Sloveniji

Višinsko razporeditev poselitve prebivalstva v slovenskem alpskem svetu sta oblikovala predvsem dva odločilna dejavnika:

- pokrajinsko-ekološke značilnosti območja s prevladujočo vlogo klimatskih in reliefnih značilnosti
- družbenogospodarske značilnosti razvoja tako alpskega sveta kot Slovenije v celoti, zlasti po drugi svetovni vojni

Prvi dejavnik je oblikoval oblike poselitve seveda že v najbolj zgodnji zgodovinski dobi, predvsem kot omejitveni faktor za kmetijstvo. Inovacijski pojavi v družbi, povezani predvsem z razvojem proizvajalnih sil, zlasti industrije, so povzročili koncentracijo gospodarskih in drugih družbenih dejavnosti, zlasti pa prebivalstva, v prometno bolj dostopnih, nižjih in reliefno manj razgibanih predelih. Po gostoti poselitve, velikosti in številu naselij in po dinamiki prostorskega razvoja lahko danes morfološko in funkcijsko opredelimo štiri območja:

- širša območja planega sveta ob vznožju hribskega ali goratega pasu; to je območje najgostejše naseljenosti in koncentracije proizvodnih ter neproizvodnih dejavnosti. Ta tip pokrajine je izrazit predvsem za gorenjske občine Jesenice, Tržič, Kranj, Radovljica in Kamnik.
- območja manjših kotlinic ali širših delov dolin alpskih rek, ki v posameznih občinah predstavljajo območja največje koncentracije (Mozirska in Tolminska kotlina, dolina reke Meze) ali pa območja sekundarne industrializacije, razvoja turizma in urbanizacije v zaledju občinskega centra (Bovško, Selška dolina, dolina Save Bohinjske, vedno bolj tudi Zgornja savska dolina).
- številne manjše alpske doline, ki segajo v reliefno bolj razgiban svet in predstavljajo v ustreznih območjih jedra mikrogravitacije.
- območje poselitve najvišjih predelov, slemen, teras, planot in manj strmih pobočij, ki je še najbolj obdržalo podobo ruralne pokrajine in doživlja v najnovejšem obdobju nekatere posebnosti v razvoju.

Gre za splošno predočitev poselitve, ki ne upošteva lokalnih značilnosti po posameznih delih alpskega sveta. V višinskem pasu do 200 oziroma do 500 m je le najnižji del občine Tolmin. Največjo zgostitev v okviru celotne regije pa zasledimo v višinskem pasu od 301 do 400 m, kjer je okrog 33 % prebivalstva. V tem pasu se nahaja tudi večina občinskih centrov s pripadajočimi okoliškimi zgostitva-

mi prebivalstva: Kranj, Škofja Loka, Kamnik, Ravne in Mozirje. Območje med 301 in 600 m nadmorske višine, ki zajema skoraj celotno kotlinsko in dolinsko poselitev, pa ima 84 % prebivalstva in 61 % naselij, nad 600 metri pa je le 11 % prebivalstva in 34 % naselij. Pri višinski razporeditvi se pojavi nekaj ločnic v gostoti poselitve, ki oblikujejo štiri funkcijsko in demografsko različna območja:

- do 600 m
- 601 - 700 m
- 701 - 900 m in
- nad 900 m

Še bolj nazorna je predočitev višinske razporeditve poselitve, če višinske pasove vrednotimo relativno, z ozirom na višinsko razliko do občinskega centra kot osrednjega gravitacijskega centra. Podoba je s stališča alpskega sveta kot celote veliko bolj nazorna, saj abstrahira vpliv različne absolutne višinske poselitve in različnih občin ali območjih. Če generaliziramo, se nam tudi po tej metodi izoblikujejo različni pasovi:

- do 100 m nad centrom: 79 % prebivalstva in 49 % naselij
- 101 - 200 m nad centrom: 9 % prebivalstva in 13 % naselij
- 201 - 500 m nad centrom: 11 % prebivalstva in 31 % naselij
- nad 500 m nad centrom: 1 % prebivalstva in 7 % naselij

V izrazito predalpskem škofjeloškem hribovju in na bolj zaobljenih slemenih in terasah vzhodnih Karavank je sklenjena agrarna poselitev segla v višje predele že stoletja nazaj. Od tod tudi nekoliko manjše zgoščevanje prebivalstva v ravninskem svetu občin škofja Loka, Ravne in Mozirje.

Nizji delež prebivalstva v občinskem centru je v nekaterih primerih povzročil tudi drugačen razvoj naselbinskega sistema v občini, predvsem gre za sekundarne centre urbanizacije. Govorimo lahko o policentričnih in monocentričnih občinah. Pri prvem tipu se poleg občinskega centra pojavljajo še druga naselja, ki oblikujejo manjša gravitacijska območja: v občini Tolmin Kobarid in Bovec, v občini Ravne Mezica, Prevalje in Črna, v občini Radovljica Lesce in

Bled, v občini škofja Loka železniki in žiri, v občini Mozirje Nazarje, Ljubno in Gornji grad. V drugem tipu sta najbolj izraziti občini Jesenice in Kranj.

4.2. Nekatera migracijska obeležja

Prebivalstvo smo glede na prostorsko mobilnost delili na avtohtono in alohtono (prebivalstvo, ki ne živi ves čas v istem naselju).

Avtohtonost z absolutno nadmorsko višino narašča, pojavljata pa se dve izraziti meji, povezani tudi z gostoto poselitve, 600 in 900 m. Pri relativnih višinskih pasovih so razmere podobne.

Jasno so se izoblikovale štiri cone:

- občinski center z največjim deležem priseljenega prebivalstva, migracijski tokovi pa so regionalno izrazito širše usmerjeni;
- pas okolice centra do 100 m relativne višinske razlike, kjer je delež alohtonega prebivalstva sicer še visok, vendar predvsem na račun migracij v ožjem gravitacijskem območju občine;
- pas do 300 m relativne višinske razlike, ki ima v smereh migracijskih gibanj enake značilnosti, vendar so le-te šibkejše;
- pas nad to mejo z nizkim deležem alohtonega prebivalstva, ki v glavnem izhaja iz mikroregionalnih premikov znotraj podeželja.

Občine slovenskega alpskega sveta glede na migracijske značilnosti lahko razdelimo v štiri tipe:

- visoka stopnja prostorske mobilnosti, ki je izrazito povezana s širšim regionalnim območjem (Jesenice, Kranj)
- visoka stopnja prostorske mobilnosti, ki je manj izrazito povezana s širšim regionalnim območjem (Radovljica, Kamnik)
- visoka stopnja prostorske mobilnosti, ki je lokalno omejena (Ravne, Trzin)
- visoka stopnja prostorske mobilnosti, ki je izrazito lokalno omejena (škofja Loka, Tolmin, Mozirje).

4.3. Ostarevanje prebivalstva

Sestava prebivalstva po starosti je eno osnovnih obeležij demografskega potenciala, ki smo ga v našem primeru analizirali z dveh vidikov. S pomočjo indeksa staranja, ki v celotnem območju alpskega sveta doseže vrednost 43,1, kar kaže na začetek ostarevanja prebivalstva. Razlike med posameznimi višinskimi pasovi kot tudi med posameznimi območji alpskega sveta oziroma občinami, so izrazite. V osnovi lahko ločimo tri karakteristične višine, preko katerih se hitreje zmanjšuje demografski potencial prebivalstva. Prvo območje je omejeno le na občino Tolmin in obsega pas do višine 300 m nm.v. V drugih občinah, kjer se poselitev pričinja na 300 m nm. v., se ta stopnja dviguje do 500 m nm.v., naslednja značilna stopnja vrednosti indeksa staranja pa je pri 900 m nm.v.

Očitne so tudi razlike med zahodnim delom alpskega sveta, ki ga predstavlja občina Tolmin, ki ima med vsemi občinami alpskega sveta najslabši demografski potencial, ter osrednjim delom, ki ga predstavljajo gorenjske občine. Te imajo izenačene vrednosti indeksa staranja, z naznačeno tendenco staranja prebivalstva v višinah nad 500 m n.m. in ostro mejo pri 700 m n.m., kjer doseže indeks staranja na tem območju najvišjo vrednost v občini Radovljica - 216,6. Severovzhodni del alpskega sveta, torej območje občin Kamnik, Mozirje in Ravne na Koroškem, pa ima spet sorodne poteze sestave prebivalstva po starosti, s tem, da je za območje občine Mozirje v celoti značilen višji indeks staranja. Občini Ravne na Koroškem in Kamnik imata poleg občine Kranj najnižjo vrednost indeksa staranja.

Starostna sestava se slabša z višjo nadmorsko višino, pojavlja se večje število prebivalstva starega nad 64 let, s tem pa tudi višje vrednosti indeksa staranja. Opazno ločnico predstavlja višina 600 m, kjer preseže indeks staranja vrednost 50,0 in več. Do višine 900 m so vrednosti indeksa staranja dokaj stabilne, pas od 901 - 1000 m n.m.v. pa predstavlja območje, ki ima v povprečju drugo najvišjo vrednost indeksa staranja v slovenskem alpskem svetu.

4.4. Starostna sestava gospodinjstev - izraz demografskega potenciala prebivalstva

Demografski potencial prebivalstva smo poleg tega opredelili na osnovi starostne tipologije gospodinjstev. Opredelili smo mlada, zrela, generacijska, starajoča se in ostarela gospodinjstva.

Osnovna poteza starostne tipologije gospodinjstev v alpskem svetu Slovenije je prevlada tipa mladih gospodinjstev, ki v vsem območju v povprečju doseže 47,1 %, skupaj z zrelim tipom gospodinjstev (17,3 %) pa tako imenovana perspektivna gospodinjstva presežejo več kot 64 % vseh gospodinjstev. Ob upoštevanju pogojne perspektivnosti za tip generacijskih gospodinjstev, ki dosežejo v alpskem svetu Slovenije 9,5 %, lahko ugotovimo, da četrtino gospodinjstev v alpskem svetu predstavljajo starajoča in ostarela gospodinjstva, ki vplivajo na slabši demografski potencial tega območja.

Analiza koncentracije posameznih starostnih tipov gospodinjstev po posameznih višinskih pasovih pokaže, da živi v območju treh višinskih pasov od 300 do 600 m 86 % mladih gospodinjstev, prav toliko ostarelih gospodinjstev, 81 % generacijskih gospodinjstev, 79 % starajočih in 58 % tipa zrelih gospodinjstev. Kljub izjemni koncentraciji vseh starostnih tipov gospodinjstev v dokaj ozkem območju je mogoče opredeliti tri tipe prevladujoče starostne sestave gospodinjstev v alpskem svetu Slovenije:

- prevlada mladih in ostarelih gospodinjstev do višine 600 m, nad njo prevlada zrelih, v vseh višinskih pasovih delež generacijskih večji od deleža starajočih gospodinjstev (to je tudi povprečje za alpski svet, ki je z nekaterimi modifikacijami na račun razlik v nadmorski višini posameznih občin značilen za občine Kamnik, Trzin, Kranj in Tolmin) (pri zadnjih dveh je meja 500 m)
- prevlada mladih gospodinjstev do višine 700 m, v vseh višinskih pasovih jim nato sledijo zrela, ostarela, generacijska in starajoča gospodinjstva (občine Radovljica, Škofja Loka, Mozirje in

Ravne na Koroškem - za slednjo je značilna sicer prevlada mladih gospodinjstev tudi nad navedeno mejo)

- prevlada mladih do višine 700 m, nad njo prevlada generacijskih, večji delež ostarelih kot zrelih do višine 700 m, njim sledijo generacijska in nato starajoča gospodinjstva (občina Jesenice)

Tudi analiza razporeditve starostnih tipov gospodinjstev glede na relativno višinsko pasovitost, to je višinsko razliko med občinskim središčem in krajem bivanja, kaže v povprečju za ves alpski svet Slovenije na značilno in predvsem izredno močno koncentracijo tipa mladih gospodinjstev v samem območju občinskih centrov in njihovi neposredni okolici-83,5 %, to je v naseljih, ki leže do 100 m nad centrom. Tu presegajo polovico vseh starostnih tipov gospodinjstev, vendar je večji delež teh gospodinjstev v centru dosežen ob manjšem številu tega tipa gospodinjstev, saj večji del mladih gospodinjstev (45,3 %) živi v pasu do 100 m nad centrom.

4.5.Socioekonomska sestava prebivalstva

Kmečkega prebivalstva skorajda ni več. V občini Jesenice le še simboličen odstotek, podobno je v občini Trzin (2,3 %), tudi v Radovljici (3,7 %) in na Ravnah na Koroškem (4,1 %) kot tudi v Kranju (5,1 %) ter Tolminu (5,4 %), je delež kmečkega prebivalstva za polovico manjši od slovenskega povprečja v letu 1981 (9,4 %). Nekoliko večje število kmečkega prebivalstva sta ohranili le občini Škofja Loka (7,6 %) in Mozirje (18,5 %). Tako spremenjena sestava prebivalstva, ki je rezultat pospešene socialne in prostorske mobilnosti prebivalstva, je v alpskem svetu Slovenije ohranila specifične poteze predvsem glede na višinsko pasovitost poselitve.

V celoti je za alpski svet značilna popolna prevlada nekmečkih gospodinjstev, kar je posledica dolgotrajne in intenzivne industrializacije. Posebno intenziven je ta proces v zadnjih petnajstih letih, ko so se ob industriji začele razvijati tudi druge dejavnos-

ti kot rezultat vedno bolj urbanizirane družbe, s tem pa so se odpirala vedno nova delovna mesta. Preobrazba je zajela predvsem številna delavsko-kmečka gospodinjstva, ki so se dokončno preselila v nekmečka. Analiza popisa leta 1981 pokaže naslednjo socioekonomsko sestavo gospodinjstev: 1,8 % čistih kmečkih gospodinjstev, 10,5 % mešanih delavsko-kmečkih gospodinjstev in 87,6 % nekmečkih gospodinjstev.

Nekmečka gospodinjstva absolutno prevladujejo v vseh višinskih pasovih, njihov delež v posameznem pasu ni nikjer manjši od 65 %, več kot 90 % pa doseže v dveh višinskih pasovih: 300-400 m in 500 - 600 m. Delež mešanih gospodinjstev kot tudi čistih kmečkih gospodinjstev narašča z višino. Delež mešanih gospodinjstev poraste od 7,8 % v pasu 300-400 m na 30,6 % v pasu 900-1000 m. Čistih kmečkih gospodinjstev je malo, v nobenem od obravnavanih višinskih pasov njihov delež ne preseže 3,9 % kar je najvišja vrednost v pasu 600-700 m.

V osnovi lahko v alpskem svetu Slovenije opredelimo le en tip socioekonomske sestave gospodinjstev, to je prevlada nekmečkega tipa gospodinjstev. Ta homogeni tip pa se deli glede na relativne deleže posameznih socioekonomskih tipov gospodinjstev na dve višinski območji:

- prvo območje obsega višinske pasove od 0 do 600 m, značilen je 90 % delež nekmečkih gospodinjstev in manj kot 2 % čistih kmečkih gospodinjstev, ostalo so mešana gospodinjstva, med katerimi delež mešanih pretežno kmečkih gospodinjstev ne preseže 1,7 %
- drugo območje obsega višinske pasove nad 600 m, tudi tu je prevladujoč tip nekmečkih gospodinjstev, značilna je rast deleža mešanih gospodinjstev, ki doseže od 23,5 % do 30,6 % ter večji delež kmečkih gospodinjstev, ki se giblje okrog 3 %

Navedena socioekonomska sestava gospodinjstev, ki predstavlja povprečje za celotno območje alpskega sveta, je značilna za območja

občin Tolmin, Trzin, Škofja Loka, Kranj in Mozirje, medtem ko je v preostalih štirih občinah: Kamnik, Jesenice, Radovljica in Ravne na Koroškem meja med obema tipičnima višinskima pasovoma pomaknjena za 100 m navzgor, na 700 m.

Značilna je koncentracija večine gospodinjstev v okviru višinskega pasu od 300 do 600 m. Tu je koncentriranih 85,3 % nekmečkih gospodinjstev, 71,3 % mešanih pretežno kmečkih gospodinjstev, 70,8 % čistih kmečkih gospodinjstev, ter po 66 % mešanih enako-vrednih in mešanih pretežno nekmečkih gospodinjstev.

Upoštevanje relativnih višinskih pasov pokaže, kako z oddaljenostjo od občinskega središča upada delež nekmečkih in mešanih pretežno nekmečkih gospodinjstev ter narašča delež preostalih tipov, med katerimi ima najpomembnejši delež tip mešanih enakovrednih gospodinjstev. V centru preseže delež nekmečkih gospodinjstev 96 %, tu je koncentriranih kar 37,7 % tega tipa gospodinjstev. Če upoštevamo še pas 100 m nad centrom, se ta delež povzpne na 81 %. Na območju centra in v pasu do 100 m nad centrom je koncentriranih tudi dve tretjini čistih kmečkih in mešanih pretežno kmečkih gospodinjstev. Mešana enakovredno in mešana pretežno nekmečka gospodinjstva pa so koncentrirana predvsem v pasovih 100 in 200 m nad centrom, kjer dosežeta nekaj več kot polovico gospodinjstev posameznega tipa.

Tudi pri višinski razporeditvi glede na relativno oddaljenost od občinskega centra je jasno vidna ločenica pri višini 300 m nad centrom, na kateri se močno zniža delež nekmečkih gospodinjstev, naraste pa predvsem delež mešanih in mešanih pretežno nekmečkih gospodinjstev.

5. Izgradnja stanovanj kot fizični element urbanizacije

Gradnja stanovanj na podeželju se širi skoraj izključno v obliki enostanovanjskih hiš. Tovrsten način gradnje je pogosto dominanten v urbanih naseljih majhne ali srednje velikosti, vsaj sporadično pa

se pojavlja v vseh naseljih slovenskega alpskega sveta.

Najstarejši stanovanjski fond imajo više ležeča območja (nad 600 m nadmorske višine), saj je bila približno četrтина stanovanj zgrajenih še pred letom 1919. V nižjih predelih znaša ustrezen delež okrog 15 %. Zanimiv je podatek, da je delež novejših stanovanj v višini nad 800 m zopet nekoliko višji, pa tudi rast v zadnjih dvajsetih letih je bolj dinamična. Poglavitno vlogo pri tem sta odigrala skokovito naraščanje sekundarnih počitniških bivaliž in po letu 1960 in povečanje števila novozgrajenih enodružinskih hiš v bolj odročnih območjih zaradi možnosti dnevnega migriranja na delo.

Če sledimo intenzivnosti gradnje stanovanj po relativnih višinskih pasovih, lahko izluščimo pet osnovnih ugotovitev:

- relativno najmanj starih stanovanj je v centru občine oziroma v njenem najbolj urbaniziranem delu;
- relativno in absolutno najintenzivnejša gradnja v letih od 1945 do 1970 je bila v centru in okolici do višine 100 m nad centrom;
- relativno najintenzivnejša gradnja po letu 1970 je v okolici centra do višine 300 m, nato pa približno enako v centru samem in v višinskem pasu 300 - 400 m nad centrom;
- relativen padec v gradnji stanovanj je bil v zadnjih desetih letih moč zabeležiti samo v občinskih centrih (v okviru celotnih slovenskih Alp);
- klasično po letu 1970 se je relativno in absolutno močno intenzificirala rast stanovanj v više ležečih območjih.

Na osnovi opredeljenih trendov lahko zaključimo, da se je okrog leta 1960, še bolj pa po letu 1970, enosmeren razvoj najhitrejša koncentracije prebivalstva v urbanih centrih in bližnji okolici nekoliko omilil in so se povratni učinki razširili globlje v zaled-

je. V ravninskem in dolinskem dnu lahko po tem obdobju sledimo močnemu oblikovanju urbanega kontinuuma v prostorskem smislu, odmaknjeni, višji in do tedaj izrazito podeželski predeli pa so dobili nove funkcije kot so: spalna območja dnevnih migrantov, razvoj turizma, oblikovanje območij za oddih in rekreacijo, območja specializiranega tržnega kmetovanja.

Omeniti je potrebno še stanovanja za počitek in rekreacijo, saj gre za posebno obliko disperzne urbanizacije podeželja s posebnostmi v morfološkem in socioekonomskem razvoju naselij oziroma območij.

Gosar navaja časovni razvoj tega pojava v slovenskem alpskem svetu. V šestdesetih letih je bilo v visokogorju Slovenije okrog 750 tovrstnih stanovanj, ob popisu leta 1971 1.283, deset let kasneje pa podatki popisa navajajo že 4.194 "hiš in stanovanj, ki niso namenjena stalnemu bivanju" (A.Gosar, 1983, str. 44-45).

Največje število stanovanj za počitek in rekreacijo je v višinskem pasu, ki sega do 100 m nad centrom občine, vendar so le izjemoma locirana v dolini. Število v višjih pasovih nekoliko upade, v pasu nad 500 m nad centrom pa se pojavi sekundarni višek. Relativno pa delež tovrstnih stanovanj v odnosu do skupnega števila stanovanj narašča z višino.

6. Zaključek

Urbanizacija slovenskega alpskega sveta je že prešla tako imenovano sekundarno oziroma industrijsko fazo urbanizacije. (D.Štefanovič, 1973).

Jakost urbanizacijskih tokov znotraj alpskega sveta ni enaka, prav tako ne stopnja urbaniziranosti. Zaradi posebnega razvoja v preteklosti predvsem izstopata Zgornje Posočje in Zgornja Savinjska dolina s počasnejšim širjenjem oziroma celo zaostajanjem širjenja inovacij v prostoru. Za osrednji del alpskega sveta, Gorenjsko in za

občino Ravne pa velja, da so se urbanizacijski tokovi že krepko razširili preko meja starih urbanih jeder.

Na osnovi dinamike in jakosti urbanizacijskih tokov smo opredelili štiri območja:

- območje centra občine in njegovo najozžje zaledje; to so v večini primerov starejša naselja mestnega ali trškega tipa. Proces industrializacije se je v glavnem pričel že pred drugo svetovno vojno, ponekod že v 19. stoletju, močan razmah pa je bil zlasti po vojni do leta 1960 oziroma 1970. Tudi fizična in populacijska rast naselij kaže podobne trende.
- območje do višine 100 m nad centrom, ki zajema veliko večino ravninskega oziroma dolinskega sveta. V preteklosti agrarna ali polagrarna pokrajina je po vojni doživela izredno močne morfološke, gospodarske in prebivalstvene spremembe. Zlasti v zadnjih dvajsetih letih predstavlja območje za razbremenitev občinskih centrov z razvojem sekundarnih gravitacijskih in zaposlitvenih naselij, z lokacijo infrastrukture in deloma nove industrije ter z razvojem obsežnih novih naselbinskih četrti dnevnih migrantov. Morfološka značilnost je prehod iz urbanega v ruralno - urbani kontinuum.
- območje v višini od 100 do 300 m nad centrom, ki se najbolj približuje pojmu podeželje v današnjem pomenu te besede. Dnevna migracija je segla tudi v ta naselja in v glavnem zaustavila depopulacijo. Urbanizacija se širi bolj ekstenzivno, predvsem v obliki spreminjanja prebivalstvenih struktur. Nov fizični element v pokrajini so zlasti novogradnje, ki pa so v glavnem znotraj sklenjenega kompleksa vasi. Migracijski tokovi do sem v glavnem ne segajo.
- območje nad to mejo, ki je bilo že v preteklosti redko poseljeno v obliki zaselkov in samotnih kmetij. Urbanizacija se odraža kot v prejšnjem območju, kot element transformacije pa se pojavlja

tudi turizem. Od vseh starih območij je prav v zadnjem pojav sekundarnih počitniških bivališč najmočnejši in je ponekod ustvaril specifičen tip pokrajine.

Literatura

1. H.Lefebvre, 1970: La revolution urbaine, G. Ilimard, Paris.
Prevod M.Vukmirović - Mihailović: Urbana revolucija, Nolit, Beograd 1974.
2. J.Toth, 1984: Peculiarities in the Process of Urbanization on the Great hungarian plain. Geographical essays in Hungary, Budapest, str. 113 - 125.
3. V. in V. Kokole, 1969: Urbanizacija podeželja v Sloveniji, Geografski vestnik, 41, str. 3 - 23, Ljubljana.
4. A.Melik, 1961: Rast naših mest v novi dobi, Dela SAZU, Ljubljana.
5. I.Glonar, 1981: Naselja s pretežno kmečkim prebivalstvom, Priказi in študije, letnik 27, števil. 3-4, Zavod SR Slovenije za statistiko, Ljubljana, str. 19 - 22.
6. Procesi urbanizacije v SR Sloveniji, I.faza, 1978, Urbanistični inštitut SR Slovenije, Ljubljana, str. 1-41, 313-318.
7. Vera Kokole, 1967:Gospodarska struktura prebivalstva Slovenije kot pokazatelj urbanskih funkcij, Geografski obzornik, 14, števil. 2, Ljubljana, str. 37 - 41.
8. I.Vrišar, 1977: Industrializacija Slovenije, Inštitut za geografijo Univerze E.Kardelja v Ljubljani, Ljubljana (elaborat).
9. I.Vrišar, 1981: Razvoj industrije na Gorenjskem. Gorenjska, Zbornik 12. zborovanja slovenskih geografov, Kranj - Bled, str. 31-46.

10. V.Klemenčič, 1983: Poselitev in struktura prebivalstva alpskega sveta v Sloveniji. Geographica Slovenica, 14. Ljubljana.
11. A.Gosar, 1983: Počitniška bivališča. Geographica Slovenica, 14, Ljubljana.
12. D.Stefanović, 1973: Urbanizacija, Beograd.

P.Repolusk - I.Piry

SOME CHARACTERISTICS OF THE URBANISATION IN THE SLOVENE ALPINE LAND

Summary

The urbanisation and with it tightly connected industrialisation are the most important transformer of the Slovene countryside. The same is to be considered for the Slovene Alpine area. This paper reaches after the area of the communities: Tolmin, Jesenice, Trzin, Kranj, Škofja Loka, Kamnik, Mozirje and Ravne na Koroškem.

The prevailed characteristics of the area are various relief, hilly and mountainous character, which determined in the early age the development of economy, traffic, the way and the density of settlement, as well as the growth of urban settlements and the countryside urbanisation development - deagrarisation, daily migration of labour force and the changing of the settlement function.

The treatment of the countryside urbanisation reposes (in the spatial meaning) on the remoteness of the central settlements. In this case was not used the physical on the temporal distance but the differences in the absolute respectively relative sea-level. The index selection for showing the differences in the contents and the intensity of the urbanisation was mainly reposed on the structure and inhabitants dynamics data:

- inhabitants disposal in higher zones
- migration characteristics
- aging of inhabitants
- households age structure
- inhabitants socio-economical structure

- apartment building dynamics

The analysis of urbanisation defined four various areas, various in the contents and in the morphology:

- gravitation centres area (community centres) and their hinterland
- the area up to the altitude of 100 m above the centres and reaches after the great majority of that respectively valley areas. The landscape, which was in the past agrarian or half-agrarian, has experienced after the Second World War very strong changes in morphology, economy and as far as inhabitants are concerned.
- the area in the altitude from 100 to 300 m above the centres. The urbanisation is spreading more extensive, mainly in the form of inhabitants structure changes.
- the area above this level with inherited scarce population. The urbanisation is similar to the one in the previous zone. Here appears tourism as an element of countryside transformation.